

УДК 80851:37.013

АЗБУКА ПЕДАГОГІЧНОГО КРАСНОМОВСТВА

ЄВСЄЄВА Г. П.^{1*}, *д-р н. держ. упр., проф.*АКИМОВА В. С.^{2*}, *ст. викл.*

^{1*} Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: evseeva@i.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

^{2*} Кафедра українознавства, Державний вищий навчальний заклад "Придніпровська державна академія будівництва та архітектури", вул. Чернишевського, 24-а, 49600, Дніпропетровськ, Україна, тел. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: ukr@mail.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0022-7628-1272

Анотація. Постановка проблеми. Суспільство ставить нові вимоги до підготовки викладача, який мусить говорити не тільки про базові знання, уміння, незалежно від його фахового профілю, а й про педагогічну, ораторську майстерність, що становить фундамент професіоналізму викладача. **Аналіз досліджень.** Аналіз наукової літератури показав, що риторичні знання, які б сприяли формуванню вмінь культурного способу мовленнєвої взаємодії і є частиною риторичної культури, представлені недостатньо. Вчені традиційно розглядають культуру мови, що, на жаль, не в змозі вирішити проблеми риторичної культури. **Мета статті** – осмислити завдання педагогічної риторики стосовно власних можливостей, конкретної ситуації спілкування, проаналізувати і виробити свій оригінальний стиль, розширити обрії риторики в контексті завдань вищої школи. **Висновок.** Отже, красномовство – інструмент дуже тонкий і користуватися ним треба обережно; воно має свої і небезпеки і користь: воно може бути щитом і мечем мужності, але й кинджалом зломовності. Справжнє ораторське мистецтво, яким мусить бездоганно володіти викладач – це гармонійне поєднання змісту і форми, теорії і культури мовлення. Подати глибину теорії треба в гарній, вишуканій, елегантній мовній упаковці. Ораторське педагогічне мистецтво – це мистецтво говорити красиво, захоплююче, розумно, емоційно, це вміння навчати і виховувати без примусу і насильства, доказовість має приносити естетичне задоволення, впливати на волю і спонукати до активної діяльності, спираючись на знання і природні здібності. Педагог повинен бути справжнім володарем аудиторії.

Ключові слова: *риторика, ораторське мистецтво, педагогічний професіоналізм, культура мовлення, культура мислення, індивідуальний ораторський стиль, мистецтво переконливої дії.*

АЗБУКА ПЕДАГОГІЧЕСКОЙ РИТОРИКИ

ЄВСЄЄВА Г. П.^{1*}, *д-р н. гос. упр., проф.,*

^{1*} Кафедра українознавства, Государственное высшее учебное заведение "Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры", ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: evseeva@i.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

АКИМОВА В. С.^{2*} *ст. препод.*

^{2*} Кафедра українознавства, Государственное высшее учебное заведение "Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры", ул. Чернышевского, 24-а, 49600, Днепропетровск, Украина, тел. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: ukr@mail.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0022-7628-1272

Аннотация. Постановка проблемы. Общество предъявляет новые требования к подготовке преподавателя, который должен говорить не только о базовых знаниях, умениях, независимо от его профессионального профиля, но и о педагогическом, ораторском мастерстве, что составляет фундамент профессионализма педагога. **Анализ исследований.** Анализ научной литературы показал, что риторические знания, способствующие формированию умений культурного способа речевого взаимодействия и являющиеся частью риторической культуры, представлены недостаточно. Ученые традиционно рассматривают культуру речи, что, к сожалению, не в состоянии решить проблемы риторической культуры. **Цель статьи** – осмыслить задачи педагогической риторики в отношении собственных возможностей, конкретной ситуации, проанализировать и выработать свой оригинальный стиль, расширить горизонты риторики в контексте задач высшей школы. **Вывод.** Итак, красноречие – инструмент очень тонкий и пользоваться им необходимо осторожно; оно имеет свои опасности и пользу: оно может быть как щитом и мечом мужества, так и кинжалом ослословия. Настоящее ораторское искусство, которым должен безупречно владеть преподаватель, – это гармоничное сочетание содержания и формы, теории и культуры речи. Подать глубину теории необходимо в хорошей, изысканной, элегантно языковой упаковке. Ораторское педагогическое искусство – это искусство говорить красиво, увлекательно, разумно, эмоционально, это умение обучать и воспитывать без принуждения и насилия, доказательность должна приносить эстетическое удовольствие, влиять на волю и побуждать к

активної діяльності, опираючись на знання і природні здібності. Педагог повинен по-настоящему владіти аудиторією.

Ключові слова: *риторика, ораторське мистецтво, педагогічний професіоналізм, культура мови, культура мислення, індивідуальний ораторський стиль, мистецтво переконливої дії.*

THE BASIC OF PEDAGOGICAL RHETORIC

YEVSEIEVA G. P.^{1*} *Dr. Sc. , Prof.*

ACIMOVA V. S.

^{1*} Department of Ukraine-study, State Higher Education Establishment "Pridneprovsk'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture", 24-A, Chernishevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, tel. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: evseeva@i.ua, ORCID ID: 0000-0001-9207-6333

² Department of Ukraine-study, State Higher Education Establishment "Pridneprovsk'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture", 24-A, Chernishevskogo str., Dnipropetrovsk 49600, Ukraine, tel. +38 (0562) 46-94-98, e-mail: ukr@mail.pgasa.dp.ua, ORCID ID: 0000-0022-7628-1272

Problem statement. The society offers new requirements to preparation of a lecturer who should talk not only about basic knowledge and skills independently from specialty, but also about pedagogical oratorical art that creates a foundation of a lecturer's qualification. **Analysis of research.** Analysis of scientific literature showed that rhetoric knowledge would favor formation of skills of cultural way of speech interaction is a part of rhetoric culture was not represented completely enough. Culture of language is considered by scientists traditionally, but unfortunately it cannot solve problem of rhetoric culture. **The objective of the article.** To consider the task of pedagogical rhetoric according to personal abilities and particular situation of communication; to analyze and create own original style and broaden the boundaries the horizons of rhetoric in the context of the tasks of the higher school. **Conclusions.** So, oratory is a very delicate tool and it should be used carefully, it has its danger and use. It can be shield and sword of courage but dagger of slander. Real oratorical art is a harmonic combination of content and form, theory and culture of language and teacher should have it in a perfect way. To show the deep of theory in a perfect, nice, elegant language package. Oratorical pedagogical art is a skill to talk nice, fascinating, perfectly, emotionally, it is an ability to educate and bring up without pressure and violence, conclusiveness should take an aesthetic satisfaction, to the lecturer should be the real possessor of an audience, influence on a will and encourage to active professional activity based on knowledge and personal skills.

Keywords: *rhetoric, oratory, pedagogical professionalism, language culture, culture of thinking, individual oratorical style, art persuasive action.*

Постановка проблеми. Суспільство ставить нові вимоги до підготовки викладача, який мусить говорити не тільки про базові знання, вміння, незалежно від його фахового профілю, а й про педагогічну, ораторську майстерність, що становить фундамент професіоналізму викладача.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової літератури показав, що риторичні знання, які б сприяли формуванню вміння культурного способу мовленнєвої взаємодії і є частиною риторичної культури, представлені недостатньо. Учені традиційно розглядають культуру мови, та це, на жаль, не в змозі вирішити проблеми риторичної культури.

Мета статті – осмислити завдання педагогічної риторики стосовно власних можливостей, конкретної ситуації

спілкування, проаналізувати і виробити свій оригінальний стиль, розширити обрії риторики в контексті завдань вищої школи.

Виклад матеріалу. Суспільство незалежної, демократичної України живе й оновлюється, успішне вирішення питань, які нині стоять перед вищою школою, значною мірою залежить від викладачів, їх науково-творчого потенціалу, рівня культури, педагогічної майстерності і професіоналізму. Нині виникла гостра потреба у людях особистісного типу, які вміють самостійно мислити, переконувати живим словом, спонукати до дій в ім'я торжества істини. У центрі всіх цих процесів перебуває педагог. Особливу роль покладено на викладачів гуманітарного циклу, які своїм фаховим спрямуванням покликані формувати людину, майбутнього спеціаліста з ефективним

мисленням, якісним мовленням і оптимальним спілкуванням.

Вища школа – це та галузь, де посередність нетерпима, викладач повинен постійно, систематично, методично працювати над удосконаленням не тільки свого суто професійного рівня, а й рівня культури мовлення, ораторського мистецтва. Кожній епосі притаманний свій стиль і метод красномовства. Сучасна риторика (теорія красномовства) висуває свої вимоги до особистості, особливо до педагогів. Красномовство – це мистецтво говорити так, щоб вас слухали не тільки без труднощів, а й із задоволенням, щоб хотіли глибше пізнати предмет вашого мовлення.

Специфіка педагогічної діяльності полягає у тому, що основним знаряддям праці викладача є його власна персона, яка і визначає результативність і якість педагогічної роботи. Поняття “педагог” містить власне знання і психолого-педагогічні особистісні риси, теорію і мистецтво риторики. Що являє собою риторика? Кого називають оратором? (а викладач мусить бути оратором). З чого складається майстерність публічного виступу? – ось нагальні питання для викладача. Нині риторика – це наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю; це мистецтво переконувальної дії; це модель, яку можна наповнити будь-яким предметним змістом (економічним, політичним, педагогічним).

Оратор-викладач – це передусім мовець і група слухачів. Терміном “оратор” визначається не тільки якість мовлення, це не тільки красномовство людини, а й певна роль, яку виконує оратор.

По-перше, складність педагогічної риторики полягає у тому, що ми повинні певним чином вплинути на аудиторію, не просто інформувати, а щоб наша інформація перетворилась на систему установок і принципів. По-друге, саме мистецтвом слова залучити до спільної мислительної діяльності, щоб студенти свідомо сприйняли викладену інформацію.

Нині ораторська педагогічна мова далеко не завжди звучить так, як бажано, як того вимагає сучасна демократична молодь, студентство. Важливо підкреслити, що

сьогодні суворі теорії красномовства, строго кажучи, немає. Але зауважимо, що саме є незмінним упродовж усієї історії і про що варто пам'ятати і дотримуватись. Публічне, академічне мовлення за своїми характеристиками повинно бути правильним і переконливим, яким і зрозумілим, стислим і точним, доцільним і виразним. Завдання лектора, як ми вважаємо, полягає у відборі й систематизації смислових компонентів із наведених вище мовленнєвих характеристик, які дозволяють промовою повноцінно здійснити функцію переконання.

Показово-позитивний у цьому сенсі курс “Українська мова за професійним спрямуванням”, де зв'язок риторики з культурою мовлення є органічним, бо курс вивчає такі комунікативні якості мовлення як правильність, ясність, точність, образність, стислість, експресивність, доцільність, які в системі створюють такий феномен як “благородство” мовлення. Універсальність курсу полягає у тому, що незалежно від того, чи буде пов'язана професійна діяльність з вмінням спілкуватися, говорити, уміння управляти своїм мисленням і мовленням, як правило, дасть можливість людині повніше реалізувати себе, свої здібності в обраній спеціальності, тобто ефективна мисленнєво-мовленнєва діяльність – основа професіоналізму. А загалом, кожен мовець (лектор), незалежно від сфери усної переконливої комунікації, повинен відчувати і відчувати високу відповідальність за словесний вчинок, словесну дію, бо вся викладацька діяльність переймається проблемами впливу мислення на свідомість, буття майбутніх спеціалістів.

Чому ж інколи наше слово не впливає на свідомість студента? На наш погляд, це виникає через брак ораторського професіоналізму, через невміння поєднувати зміст і форму, неспроможність лектора зацікавити студентів, донести до них свою думку, передати знання, перетворюючи їх на переконання. Викладач може бути суперпрофесіоналом своєї дисципліни, але якщо він не може вплинути на розум, а, найголовніше, – на почуття слухача, він втрачає багато. Мало добре знати, головне –

реалізувати через мистецтво слова свої знання. Словом діяти на здатність подальшого вивчення і удосконалення поданого матеріалу. Красномовство для викладача – це практична діяльність. Нова вимога успішного педагогічного процесу – вміння викладача, доцента, професора залучити студента до дослідницької роботи, створити партнерський творчий тандем викладача і студента.

Наступна особливість риторичної культури вищої школи – те, що зростає роль педагогічного спілкування, разом із демократизацією суспільства розвивається почуття власної гідності. Треба визнати і сприйняти як даність те, що авторитарний стиль спілкування відходить у минуле. На жаль, ще не всі викладачі усвідомили і сприйняли це. Студенти сприймають (і цілком слушно) авторитарний стиль спілкування як прояв зневажливого ставлення до себе. Це пояснюється тим, що наше слово явно чи приховано містить оцінку поведінки й особистісних якостей студента. Ми важко відходимо від стереотипів минулого, коли характер спілкування вважався другорядним, головним вважалось «робити свою справу». Суворість і різкість вважалися нормою педагогічного спілкування.

Нині не можна розраховувати на успіх, якщо ми власною манерою спілкування, незважаючи на всі титули і регалії, викликаємо негативні емоції. Не секрет, що для багатьох педагогів спілкування, а не виклад теоретичного матеріалу, – найслабкіше місце педагогічної технології. Конфлікти, які виникають, ми схильні пояснювати невихованістю студента, не бажаючи бачити і визнати власні помилки і прорахунки у спілкуванні. Наголошуємо, що до цього часу діє стереотип, що з дисциплінованими ми говоримо спокійно і ввічливо, а з порушниками – суворо, вимогливо, різко, не вдаючись і не вважаючи за потрібне розібратись у внутрішніх мотивах поведінки.

Здавалося б, що в цьому є своя логіка, але з огляду на нові завдань і тенденції ця логіка не витримує перевірки життям. Педагогічне спілкування має спиратися на розуміння психологічного захисту студента,

який підтримує високу самооцінку і примушує його вороже сприймати навіть справедливу критику. Треба виходити з розуміння того, що педагогічне спілкування – це риторична культура, мистецтво дипломатії, певного роду артистизм. Це дуже складно. Але треба одночасно зазначити, що розумний, інтелегентний, вишуканий авторитаризм повинен мати місце у вищій школі. Саме такий авторитаризм формує, розвиває і виховує дистанцію між викладачами і студентами, допомагає зрозуміти місце кожного з них. Контактність не повинна виглядати панібратством, вона має бути доброзичливо-шанойливого.

Правильне педагогічне спілкування відіграє вирішальну роль у виховному процесі. Слід завжди пам'ятати, що виховання здійснюється не через нотації, а через власний приклад, дії, вчинки. Ораторське мистецтво виховує словом. Не тільки наша велика теоретична обізнаність, а й лекторська майстерність подачі матеріалу, екстравертованість, привабливі риси характеру, навіть зовнішність доповнюють позитивний імідж викладача. У кожного оратора є свій тип, модель мовлення, манера, не може бути уніфікованою. Щоб бути успішним і привабливим, авторитетним і запитаним, ми повинні бути щирі і доброзичливі, спрямовані і холодно-ввічливі, бурхливі у вияві емоцій.

Нове віяння у педагогічній риторичній – це відхід від теорії про те, що педагог повинен бути бездоганно витриманим і не виявляти емоцій. Ще А. С. Макаренко відстоював право викладача на природний вияв своєї особистості, але не на емоційну розбещеність, істеричність, галасливість.

Практичний педагогічний досвід свідчить, що студенти симпатизують яскравим і оригінальним особистостям (не типу – ні риба ні м'ясо). Студенти цінують викладача за почуття нового, його вміння відступити від визнаних педагогічних шаблонів, вони не люблять сірості й однотипності, засуджують необ'єктивність, відсутність єдності у словах і діях, а особливо підвищені вимоги при поверховому знанні предмета самим

викладачем. Створений стереотип (гарний чи поганий) тримається довго. Навіть ви вже виправили помилки, змінили характер вимог, але певний час студенти поводяться і сприймають вас по-старому.

У риторичі лектора відсутня лайливість, роздратованість, брутальність, забудькуватість – саме ці риси спричиняють нездатність впливу на студента. Студенти не можуть вступати в конфлікт, але у них виникає стійка негативна реакція на заняття такого горе-лектора, емоційна неприязнь до нього. Особливо негативно впливає низька мовленнєва культура, яка є відображенням загальнокультурного рівня і рівня мислення.

Вище зазначалося, що педагогічне спілкування – це надзвичайно важливий і впливовий фактор виховання. Новою ознакою сучасної педагогічної риторики є сприйняття й усвідомлення того, що студент – це повноцінний і рівноправний суб'єкт педагогічної діяльності. На сучасному етапі важливо вносити корективи у власну позицію, відходити від думки минулого, що головним і над усе є викладач. Досягти авторитету і поваги, залишити емоційний слід у пам'яті студента можна за умови, що ми будемо сприймати студента як партнера, ці партнери стають співробітниками, але з різними знаннями і досвідом (спілкування – це обмін інформацією, на думку Стендаля). Основний недолік спілкування на сучасному етапі, якого слід уникати і позбуватися, – це “педагогіка покарання” (каральна педагогіка). Автоматичною реакцією педагога на невиконання є саме покарання. Покарання мовними (подекуди образливими і нетактовними) засобами може завдати

непоправної емоційної шкоди. Вимога часу – перехід до “погладжувального” спілкування.

Педагог – це та професія, для якої важливу роль відіграє зовнішність, вона є складовою успіху педагогічної риторики. “По одягу зустрічають, а по розуму проводжають” – стверджує народне прислів'я. У нашій діяльності все має першочергове значення, бо все має бути спрямоване на здобуття й утримання авторитету. Студент позитивно, з інтересом, із симпатією спілкується з викладачем приємної зовнішності (будь-яку зовнішність можна зробити приємною через культурне спілкування), елегантно одягнутим, із гарною зачіскою, привабливим макіяжем, чистим, охайним. Важливо пам'ятати, що абсолютно кожен у змозі створити власну неповторну зовнішність.

Висновок. Отже, красномовство – інструмент дуже тонкий і користуватися ним треба обережно; воно має свої і небезпеки і користь: воно може бути щитом і мечем мужності, але й кинджалом зломовності. Справжнє ораторське мистецтво, яким мусить бездоганно володіти викладач – це гармонійне поєднання змісту і форми, теорії і культури мовлення. Подати глибину теорії треба в гарній, вишуканій, елегантній мовній упаковці. Ораторське педагогічне мистецтво – це мистецтво говорити гарно, захоплююче, розумно, емоційно, це вміння навчати і виховувати без примусу і насильства, доказовість має приносити естетичне задоволення, впливати на волю і спонукати до активної діяльності, спираючись на знання і природні здібності, педагог повинен бути справжнім володарем аудиторії.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення / Н. Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 136 с.
2. Босенко В. А. Воспитать воспитателя. Заметки по философским вопросам педагогики и педагогическим проблемам философии / В. А. Босенко. – 2-е изд. – Киев : ВСП, 2004. – С. 125-137.
3. Гах Й. Етика ділового спілкування / Й. Гах. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 46–60.
4. Зимняя И. А. Психологические основы лекционной пропаганды / И. А. Зимняя. – Москва : Знание, 1981. – 64 с.
5. Овчиннікова А. П. П'ять кроків до гарної мови / А. П. Овчиннікова. – Одеса : Світ, 1997. – 184 с.
6. Рогинский В. М. Азбука педагогического труда : пособие для начинающ. преподавателя техн. вуза / В. М. Рогинский. – Москва : Высшая школа, 1990. – С. 10-31.
7. Сагач Г. М. Мистецтво ділової комунікації / Г. М. Сагач. – Київ : ІСДО, 1995. – 179 с.

8. Томан І. Мистецтво говорити / І. Томан. – Київ : Політвидав України, 1989. – 292 с.
9. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : навч. посібник / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – 5-е вид., стереотип. – Київ : Вікар, 2006. – С. 122-126. – (Вища освіта ХХІ століття).

REFERENCES

1. Babich N. D. *Osnovy kultury movlennia* [Fundamentals of speech culture]. Lviv, Svit, 1990. 136 p. in Ukrainian).
2. Bosenko B. A. *Vospitat' vospitatelya. Zametki po filosofskim voprosam pedagogiki i pedagogicheskim problemam filosofii* [To educate the educator. Notes on philosophical issues of pedagogy and pedagogical problems of philosophy]. Kiev, ВСР, 2004, pp.125-137. (in Russian)
3. Gah I. *Etyka dilovogo spilkuvannia. Tsentri navchalnoi literatury* [Ethics in business communication. Center of educational literature]. Kyiv, 2005, pp.46-60. (in Ukrainian).
4. Zimnyaya I.A. *Psihologicheskie osnovy leksionnoy propogandy* [Psychological bases of lecture propaganda]. Moscow, 1981. (in Russian).
5. Ovchynnikova A. P. *Piat krokiv do garnoi movy* [Five steps to nice language]. Odessa, Svit, 1997. 184 p. (in Ukrainian).
6. Rogynskyi V. M. *Azbuka pedagogicheskogo truda. Posobie dlya nachinayushchego prepodavatelya tekhnicheskogo vuza* [The basic of teaching labor. Guide for the beginner teacher of technical university]. Moscow, Vyssh.Shkola, 1990, pp. 10-31. (in Russian).
7. Sagach G.M. *Mystetstvo dilovoi komunikatsii* [The art of business communication]. Kyiv, 1995. (in Ukrainian).
8. Toman Irzhi *Mystetstvo govoryty* [The art of communication] Kyiv, Polityvdav Ukrainy, 1989. 292 p.(in Ukrainian).
9. Chmut T. K. Chaika G. L. *Etyka dilovogo spilkuvannia: Navchalnyi posibnyk* [Ethics of business communication]. Vikar, 2006, pp. 122-126. (in Ukrainian).

Стаття рекомендована до друку: 18.02. 2015 р. Рецензент: проф. Г. Г. Кривчик.
Надійшла до редколегії 16.02.2015 р. Прийнята до друку 20.02.2015 р.